

ÇORUMLU

Çorum Halkevi Dil, Tarih ve
Edebiyat komitesi çıkarır

Yıl: 2

15 NİSAN 1939

Sayı: 13

İÇİNDEKİLER

	Sahife
1 — İkinci yıla girerken	Neşet Köseoğlu 384
2 — Çorum tarihi hakkında	H. T. Dağlıoğlu 385
3 — Evliya çelebiye göre İskilip.	Neşet Köseoğlu 389
4 — Onuncu asırda Çorum.	H. T. Dağlıoğlu 392
5 — Çorumlu Yeğen Paşa.	Neşet Köseoğlu 396
6 — Çorum Manileri	Eşref Ertekin 387
7 — Köy adlarına göre bir araştırma	Neşet Köseoğlu 399
8 — Hesap veriyoruz.	İhsan Sabuncuoğlu 402
9 — Mustafa Vazih	» » 405
10 — İlâve, vesikalar	**

5006741

1939-1940, 13-24

ÇORUMLU

Çorum Halkevi Dil, Tarih ve
Edebiyat komitesi çıkarır

Yıl : 2 15 NİSAN 939 Sayı : 13

İKİNCİ YILA GİRERKEN

Neşet Köseoğlu

Dergimiz geçen sayısı ile birinci yılını tamamlamış bulunuyor. Komitemizin sayın Başkanı İhsan Sahuncuoğlu (11) ve (12) inci sayılarla bu sayımızda (Hesap veriyoruz) başlığı altında bir yıl zarfındaki çalışma programımız ile neşrettiğimiz ve hazırladığımız vesaik hakkında ciddiden selâhiyetli bir lisanla izahat vermektedir. Benim bu yazıya eklenecek iki özlü haberim vardır.

Bir yıllık çalışmamız sonunda her sayımızda neşrettiğimiz muhtelif mevzulara ait makalelerden maada (onuncu asırda Çorum), bir yıldır dergimizde ilâve olarak çıkardığımız Çorum tarihini aydınlatıcı halktan ve sicillerden derlenen vesikalari izahları ile birlikte birinci cilt (Çorumun tarih vesikalari) adlarile ve iki kitap halinde hazırladığımız eserler tamamlanmıştır. İlk imkân çıktığı zaman bunlar neşredilecektir. Yine ayrıca neşretmeğe karar verdiğimiz (Çorum manileri),

(Çorum kitabeleri ve tarihi abideleri) ve (Çorum yer adları) hakkında yapmakta olduğumuz tetkikler sona ermek üzeredir. Bunlarida aynı birer kitab halinde neşretmeği düşünmekteyiz. Araştırma ve neşriyat işlerinde Halkevi arkadaşlarımdan ve (Çorum) un tarih sever halkından gördüğümüz yardımları burada sevinçle ve teşekkürle kaydetmeği bir vazife bilirim. Çorum ile kazalarında bulunan Kültür arkadaşlarımızın tarihî ve mahallî bilgileri vermek hususundaki gayretlerini de buraya yazmalıyım.

Vali ve Parti Başkanımız Salih Kılıç'ın dergimize gösterdiği yardım ve alâkaya karşı olan minnettarlığımızı da yazmak bir borçtur.

Bütün bu alâka ve yardımlarını yeni yıl çalışmalarında bize daima bir destek ve teşvik olacağına ve bizi gayemize doğru kolayca götüreceğine inanıyoruz.

Çorum Tarihi Hakkında

Hikmet Turhan Dağlıoğlu

Orta Anadolu şehirlerinin, ortaçağ devrine ve bilhassa Selçukilere dair olan tarihî kaynakları pek azdır. Elde mevcut olan eserler ve vesikalarda henüz Orta Anadolu tarihini vazih bir şekiide aydınlatıcı mahiyette değildirler. Bu itibardır ki Orta Anadolu şehirlerinin hakikî manasile tarihlerini yazmak hayli güçtür. Orta Anadolu şehirleri içinde Çorum birçok tarihî vak'alara sahne olmuş bir şehirdir. Şimdiye kadar heryerin olduğu gibi Çorum da tarihî karanlıklar içinde kalmıştır. Asıl bundan sonradır ki sistemli bir çalışma neticesinde memleketlerimizin tarihleri yazılabilecektir.

Yazılacak bir Çorum tarihi, yalnız Çorum ve çevresini değil aynı zamanda Anadolunun da bir çok tarihini ve karanlık cihetlerini aydınlatacağı cihetle bir ehemmiyeti haiz olacaktır.

«Çorumlu» dergisinin büyük bir gayret ve isabetle neşretmekte olduğu tarihî malzemeler ilerisi için bize ümidler verecek şekildedir. İtiraf etmeliyiz ki tarih kültürü bizde daha yeni uyanmaya başlamış olmakla beraber eldeki vesikalardan istifade ederek vakaların ha-

kiki ve ictimâî sebeplerini bularak yazmak ve bunlardan netice çıkarmak usulü de henüz arzu edilir şekilde kök salamamıştır. Bunun için hem zaman, hem de bir çok enerji sarfına ihtiyaç vardır.

Çorum tarihini yazmak için g. rp ve şark kaynakları bizim için zengin hazine mahiyetindedir. İslâmî devirden evvelki zamanlar için bilhassa Roma, Bizans devirlerini aydınlatmak için ecnebi eserleri tedkik etmek her şeyin başında gelir.

Çorum; Tarih bakımından zengin bir vilayettir. Bu vilâyette Hitit, Yunan, Roma, Bizans, İran, Arap, Selçuk ve Osmanlı medeniyetinin bakayası hâlâ yaşamaktadır. Boğazköy gibi Hitit medeniyetinin merkezi Tavium Nefes köyü gibi Roma medeniyetinin şöhretli sitelerinden biri Çorum vilâyeti içindedir. Çorumda eski bu medeniyet merkezlerinin bulunuşu bir mazhariyettir. Hitit medeniyet ve eserleri üzerine yazılmış bir çok eserler vardır. İlim henüz Hititoloji sahasında son sözünü söylememiş olmakla beraber bu gün hititlere ait bir çok tarihî hakikatleri öğrenmiş bulunuyoruz.

Hele Boğazköy hakkında yazılmış olan eserler ve bu çevrede yapılan kazıların elde edilen neticeler tarihin bir çok karanlık sayfelerini aydınlatacak mahiyettedir.

Yunan - Roma Bizans eserleri için başta Tescier olmak üzere Forbiger, K. Ritter Ramsay V. gibi âlimlerin tedkiklerinden pek fazla itimat edilemezse bile her halde istifade edebiliriz.

Şark kaynaklarını ise ikiye ayırmak lâzım gelir. Yazma eserler, matbu eserler:

Yazma eserlerimizin en mühimleri İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bunların içinde çok mühim olanları vardır. Arap ve Türk müverrihlerle coğrafyacıları Anadolu memleketleri hakkında verdikleri malûmatın hepsini tedkik etmiş olduğumuzu iddia edemeyiz. Bu yazmalar içinde henüz adını bilmediğimiz eserlerin bile bulunması muhtemeldir.

Bunlardan başka vakfiyeler, kitabeler, tapu defterleri, şerî sicillerde mühim rol oynar. Her şeyden önce gerek ecnebi ve gerek şark kaynaklarında Çorum ve çevresi hakkında yazılmış malûmatı olduğu gibi neşretmek çok faydalı olacaktır. Bay Neşet Kösenin Çorumlunun 11 inci sayısında (Evliya Çelebiye göre Çorum) başlıklı yazısı bu nevi tedkiklerin başlangıcını teşkil etmektedir. Selçuknamelerde muhtelif coğrafya ve tarih kitaplarında Çoruma dair olan malûmatı neşretmek suretile

güzel bir «Çorum Bibliyografyası» da meydana gelmiş olur.

Çorum adının menşei hakkında kâfi ve katî malûmatımız olmamakla beraber Ortaçağda bu şehre «Çorumlu» adı verildiğini biliyoruz. Şu hale buranın «Çorumlu» adında bir Türk oymağının merkezi olduğunu kabul etmekle hata etmemiş oluruz. Nitekim Ahmed Vefik paşa merhum (Lehcei Osmanî) adlı lügatinde Çorum için (Bozokta Çorum ve Karahisar Behramşah maakabilei Çepni kazasının merkezi bir şehirdir) diye yazar. Balıkesir vilâyetinin Sındırgı kazasına tabi bir Çorum nahiyesinin bulunması ve halkının da Çepnilerden mürekkep bulunması da (Çorumlu tabirinin bir Türk oymağına aidiyetini göstermekte, bundan başka Çorumda Bayat ve Beydili gibi eski Türk oymaklarına aid ve onların isimlerinden alınma köylerin bulunması da bu husustaki kanaatlerimizi kuvvetlendirmektedir. «Bizim Verzim» de Çorum, Çorumludan yazıldığı gibi [2] Âşık paşa zade tarihinde de «Çorumlu yüresi» kaydının bulunması [3] ve onuncu asra aid tapu defterleriyle Selçukilerden kalma bir çok vakfiyelerde de Çorumlu adının bulunması Çorum adının nereden gelmiş olduğunu bir dereceye kadar aydınlatmaktadır.

[1] S. 360.

[2] S. 404.

[3] S. 113.

Ebu Bekir dımışkı (Coğrafyayı kebir) inde [4] ve ondan naklen kâtip Çelebi Cihannemasında [5] Çorum hakkında şu malûmatı verirler. (Çorum kalecik şarkı şimalisinde bir liyadır ki cenubi Bozok sancığıdır. Kazaları İskilip, Tah-tettarik, Hacı Hamza, Saz, Sakız, Osmancık, Kara Hisarı Demürlü, Fevkattarik, Katar. Saray, Mih-madi selâm.)

Çorum kasabası mamur bir şehirdir ki her haftada pazarı turur, mükellef hanları vardır. Ve mesacid ve cevami ve esvakı âmiresi ve mahsus paşa sarayı vardır. İki cebel arasında bir vasi sahrada vakidir, şahrah üzere değildir. Çorundan bir merhale şarkta şeyh Elvan tekkesi vardır. Azim ziyafet hanedir ve müsafire riayet ederler.

İskilip : Çorumun garbisinde bir menzildir. Bir kale ve kasabadır ki müftü Ebussuud bu kasabadan neşet etmiştir. Anda bir cami ve muallimhane ihdas etti. Ve Kızılırmak bununla Çorum arasından geçer.

Osmancık : Amasyadan iki merhale garbe Kızılırmak bunun kurbinden geçer. Şahrah üzere bir kale ve kasabadır ve nehir bir saat kadardır. Koyunbaba derler bir aziz medfundur ki kurşun örtülü kubbeli bir türbe ve tekye içinde âşıklar sakin olur. Ve Bayram ket-

[4] Köprülü Kitapsarayı Hafız Ahmed paşa kısmi No. 173. V. ak 213.

[5] Matbu Cihannema S. 625.

huda anda bir cami bina etmiştir ki Kızılırmak kurbinden geçer.

Hacı Hamza : Cami ve hamam, bir hanı ve dekâkini müstemil bir karyedir.)

İşte en meşhur coğrafyacılarımızın Çorum hakkında verdiği malûmat bundan ibarettir.

Daha eski zamanlarda hicretin altıncı asrında yazılmış bir coğrafya kitabında Orta Asyada Bedehşan nevahisinde (Cirm - Çirm) diye bir şehrin bulunması oradaki Çirm veya Cirm şehriyle bizim Çorum arasında bir münasebet olduğu ihtimalini hatıra getirmektedir. [6]

Ebillida, Ayni, Yakut Hamevi gibi müelliflerle Kâtip Çelebi, Menazırlavalim sahibi Âşık Çelebi, Evliya Çelebi Çorum hakkında fazla bir şey yazmazlar.

Ali Suad tarafından terceme edilen Ch. Texier küçük Asyasında Çorum ve nefes köyü için şu malûmata rastlanır.

Galatinin meşhur şehirlerinden bulunan Taviom Trokmiyenlerin merkezi idi. Burası en mühim bir ticaret merkezi olmakla beraber Jupiter yani güneş ilâhını tunçtan tasvir eden bir heykele ve melce olmak hukuk ve imtiyazını haiz mukaddes bir ormana malik bir şehirdi. Trokmiyenler Firikyada ta-

[6] Merasidülhtlağ Ala esmâül emkineti velbuka. Varak 76. Veliyüddin kitapsaray 2338. Bu eser (Safiyüddin Abdül-mümin) tarafından yazılmıştır.

(Cirm bilkesri sümnessükün. Medinetünbinevahi Bedahşan.

vattun eden Galatların üç tairesinden birinin adıydı. Taviom Halis -Kızılırmak nehrinin sağ sahilindeki dağların arasında bulunuyordu. Nefes köyü Bogaz köy - Hattuşaşın 24 kilometre cenubundadır. Bazı âlimlere göre burası bugünkü Çorumdur. Fakat bugün nefes köyün Çorum olmadığı anlaşılmıştır. Ankaradan Taviomun mesafesi Artonen ve Potinger kayıdlerinde mezkûrdur. Bugünkü ölçü mikyasına göre iki şehir arasındaki mesafe 171 kilo metre kadar tutuyordu. [7]

Bütün bu eserlerden istifade etmek, bunlardan başka muhtelif seyahatnameleri gözden geçirmek bir ilim ve memleket meselesi halini almış bulunuyor.

Bir şehrin tarihi Anavatan tarihinin geniş bir faslına teşkil eder. Bu itibarla şehrimizin tarihini yazmak ve bunun için geniş mikyasta çalışmak en verimli ve faydalı işlerimizden olduğuna inanmalıyız. Halkevimizin Çorum tarihi için sistimli bir şekilde çalışmasını ve «Çorumlu» nun bu mevzu için geniş sahifeler ayırmasını memleket

nam ve hesabına çok hayırlı bir hareket olarak görüyoruz. Bütün bu malzemeler ve vesikalar ileride Çorum tarihini yazacak olanlar için zengin bir kaynak vazifesini görecektir. Yakında hazinesi evrakta mevcut tapu kayıtlarına nazaran ve Neşet Köseoğlu ile birlikte (Onuncu asırda Çorum) adı ile yazacağımız eserle de Çorumun bir çok ictimai, iktisadi ve ziraî hayatını aydınlatmaya çalışacağımız zaman bu malzemelerin ne kadar kıymetli olduğunu ve bir memleket tarihini yazmak için ne gibi kaynaklara baş vurulmak lâzım geldiğini ve hangi yollardan yürüme gerektiğini tebarüz ettirmeğe çalışacağız.

Sadece bir hasbühâl mahiyetinde olan şu makale bile Çorum tarihinin ehemmiyet ve genişliğini ve bir şehir tarihini yazmanın ne büyük emek ve külfetlere ihtiyaç gösterdiğini izah etmiş bulunuyor. Bunu hep elbirliğiyle başarmaya çalışmak hepimizin vazifesidir ve bundan duyacağımız zevk de şüphesiz o nisbette geniş olacaktır.

[7] Küçük Asya. Cilt 2 S. 424 ve 485 inci sahifelere bakınız.

Malte - Brun Küçük Asyasında Taviomun Çorum olduğunu yazar. S. 95.

Evliya Çelebiye göre Iskilip

Geçen yazımızda Evliya Çelebinin Hacıhamza (1) Osmancık (2) Çorum kasabalarını ziyaretine ait yazılarını nakletmiştik. Evliya Çelebi (1060 H.) cemaziyelevvel iptidasında Sivastan İstanbula gelirken Sivas eyaleti teşkilâtından bahsediyor. (İmad içi) nin (3) Karahisar Temürlü (4) kazasına tabi olduğunu (Hüseyin ova) (5), Budak-özü (6) kazaları ile (Sunguri içi) (7) nahiyesinin (Bözok) a bağlı olduğunu ve (Hüseyin ova) kazası içinde olduğunu yazıyor (8) bundan

[1] Çoruma bağlı Osmancık kazasının da bir köyün adıdır. 1000 H. tarihli sicillerde kaza merkezi olarak gözükmüyor.

[2] Osmancık, Çoruma bağlı bir kaza merkezidir. Tarihte Osmancık daima kaza olarak kalmıştır. Selçukilerden sonra Osmanlılar tarafından alınmadan evvel Çorumu da tesiri altına almıştır. Teşkilâta ait hazırladığımız yazılarda bunu tavsih edeceğiz.

[3] Bu gün İmad dedikleri Alaca kazasında bir köydür. Meşhur Alaca - Hüyük kazı yeri buraya yarım saattir.

[4] Bu kazanın çok eskiden (600H.) tarihlerinden bu tarafa kaza olduğu eski kayıtlardan anlaşılıyor. Yakın zamana kadar bunu muhafaza etmiş, sonra münderis olmuştur. Bu gün yakınında aynı adla bir köy vardır. Alaca kazasına bağlıdır.

[5] Bu günkü adı Alaca kazasıdır. Çoruma bağlıdır. Eski kayıtlarda Hüseyinabad şeklinde de yazılıyor.

[6] Bu günkü Sungurlu kazasının bulunduğu yerdir. Çoruma bağlıdır.

Neşet Köseoğlu
sonra (Elvançelebi) köyüne sonra Çorum, a daha sonra şimale giderek Iskilibe geldiğini yazarak şu şekilde anlatıyor :

Iskilip :

Selçukilerden Sultan Alâeddin fethidir. Bادهu 817 de üşerayı etrak elinden Çelebi Sultan Mehmed han zaptetmiştir. Çünkü bu havalı eşkıyası Temür vakayii malmesinde hep isyan edüb Temüre iltihak ve sonra nice memalik ve kulai zaptetmişlerse de Çelebi Menmed han hepsini geri almıştır. Bادهu Süleyman han tahriri üzere Sivas eyaletinde Çorum hakkında Asitanei saadetteki şeyhül-islamlara has tayin olunmasından ebvabi mahsulâtı cümle şeyhülislamlara vasil olur. 150 akçalık şerif kazadır. Sipah kethuda yeri yeniçeri serdari, Şehir Subaşı, Şehir kethudası vardır.

Eşkâli kalei Iskilip :

Evce peryvste olmuş bir guhü bülendin tâ zirvei alâsında burcu dendanları sengi tiraşide ile bina

[7] Burasının eski yerini tesbit edemedik. Fakat yine Sungurlu kazasının sahasında olduğu zannedilir. Evliya çelebi burada Sunguroğlu hanedanı dibinde 400 yıldan beri taşları aşınmamış bir değirmen taşı olduğunu da yzzıyor. E. Ç. C. 3. S. 237

[8] Evliya çelebi C. 3. S. 237.

ediymiş müseddesiyüşşekil bir ka- Eşşeyhulkebir (Muhiddin Ü- leyi âlidir. Varasü bir dereli, bağ- iskilibi) aşağı şehir haricinde med- li, bahçeli yerde vaki olmuş olub fun olub ziyaretgâhı hasu âmdir. mamur hanelerle müzeyyen amma Maskatı reisleri bu şehirdir. Eş- haneleri ol kadar vasi değildir. şeyh (Musluhiddin Attar) bu aziz Uleması gayet kesret üzere ol- (Akşemseddin) nin halifelerinden- mağle her camide medrese ve dir. Keskin ve havalisinde med- müderrisini ve talebeden musan- fun (Hamzâ şamî),(Abdürrahmanül nifini vardır. Burası zevku hava Mısri),(Karahisari sahip)te medfun yeri olmayub ilim ve hilim yeridir. (Abdürrahmanü Mısri, (İbrahim- Reşid, necip sıbyanı, 300 kadar Tennuri) işte bu dört halife Ak- hafızı kurani ve 40 kadar mektebi şemseddinin iznile halvete girip sıbyanı ebced hanı vardır. Çarşısı sîki ilkini (İbrahim Tennuri) sahibi sec- bedestani yoktur. Çarşularda sair cade olmuştur. Sonra bu Musli- şehir çarşuları gibi müzeyyen ve hiddin Iskilibi pişrayı tarik oldu. muntazam değildir. Türk şehri ise Bu şeyh 40000 müride malik kut- de halkı umumiyetle halktan mün- biyete ermiş ekmelindedir. Hâ- zevidir. Hatta Murtaza paşaya len şehir içre medfun olub ziya- efendimizi kondurmamak murad- retgâhı hassüâmdir. Muhiddin İs- ettilersede paşa reayasına rağ- kiibiye (Şeyh yavısı) derler. Mü- men üç gün meksederek müft ellifinden (Ali Kuşcu) nun damadı (parasız) ve meccanen yiyib içip, Ebüssüud merhumun ceddidir. 903 konu, göçtü.» senesinde merhum olub burada defnedilmiştir.»

Ziyaretgâhlar :

NOT : (12) inci sayıda «Evliya Çelebiye göre Çorum» başlıklı yazımızda Evliya çelebi ağzından Çorumda meşhur dediği hamamlar arasında (U- lumapaşa) hamamı da vardı. Bu hamam bu gün (Küpuroğlu) hamamı diye anılan hamam olsa gerektir. Küpuroğlu sonradan hamamı yeniden inşa dincecek derecede tamir ettirdiği için hamamın adı böyle kalmıştır. Evliya çelebi Çoruma geldiği zaman adı Ulamapaşa imiş. Ulamapaşanın Çorum ile münasebeti henüz meçhuldür. Çorumlu olmadığı burada sancak beyi olmasından daha az ihtimal dahilindedir. Tarihlerde adı geçen bir Ulamapaşaya tesadüf edildi.

Yine Evliya çelebi (C. 2. S. 295) Ulamapaşanın kanunî vüzerasından olduğunu piri paşa ile harpsiz Şirvanı aldıklarını, Tortum eancağı dahilinde Ağce kaleyi (C. 2. S. 343) Ulama paşanın Gâreistanı almak için inşa ettiğini, fakat mürurü zamanda harp olduğunu, (Peşte) de Ulama mahallesi (C. 6. S. 254) olduğunu, (Budin) de Ulama sebili (C. 6. S. 239) bulunduğunu, yine (Peşte) de aynı adla bir tabya (C. 6. S. 902) bulunduğunu

nu, (Erdel) de bir kaleyi 958 de Ulamapaşa yardımı ile serdar Ahmed paşanın zapt ettiğini (C. 7 S. 369), Van eyaletinin kanunî zamanında İbrahim paşa fethinde iki tuğ ile Ulama paşaya ihsan edildiğini (C. 4. S. 174) nihayet vilâyeti Tekeden aceme esir düştüğünü, orada hanı olduğunu, sonra firar edüb (۹۶۰) ya tayin olunduğunu, oraya harbe gidüb 40 gün muhasaradan sonra muhafızı (Türk frenc) kaleyi teslim ettikten sonra tekrar gelip (958 H.) de Ulamapaşayı şehid ettiğini (C. 1. S. 169) de yazıyor.

Ulama paşanın Çorumda bir hamam yaptırabilmesi için burada bir müddet bulunması ve büyük ihtimale göre sancak beyi olması akla mülayim gelir.

ONUNCU ASIRDA ÇORUM

Hikmet Turhan Dağhoğlu

Çoruma aid neşrettiğimiz beş vesika onuncu hicrî onaltıncı milâdî asra aiddir. Bu vesikalardan biri Kanunî Sultan Süleymanın oğlu şehzade Bayezide aiddir. 17 Zilkade 966 - 1558 tarihlidir. (1)

Müteveffa Süleyman paşanın kapucu başısı olub şehzade Bayezidle birlikte Amasyaya gelen ve yaralanarak onunla birlikte İrana gitmeyen Mahmud isminde bir adam iyileştikten sonra başına bir sürü ehli fesad toplamış ve hükümde okuyamadığımız fakat Niksar olduğunu sandığımız taraflarda hükümete karşı isyan etmiştir. Hükümde bu adamın yakalanması yazılmaktadır.

[1] Şehzade Bayezid Kanunî Sultan Süleymanın oğludur. Büyük kardeşi Selim ile araları açılmış ve bu yüzden babasına karşı isyan eylemiştir. Künhülhbar sahibi Âli efendi tarihinde bu kardeş mücadelesinden ve Bayezidin fecî akıbetinden uzun uzadıya bahseder.

Âli, şehzadeleğin mürebisi olan lala Mustafa paşanın Sultan Süleyman ile Bayezid arasındaki muhaberatı idare etmiştir. Şehzade Bayezidin katlinde lala Mustafa paşanın büyük tesiri olmuştur. Mustafa paşa Şehzade Bayezide taraftar görünerek Sarı Selime hafiyeleik etmiş ve Bayezidi babasının gözünden düşürmüştür. Bayezid Karaman valisi. Selim de Manisa valisi bulunuyordu. İki kardeşin arası açıldıktan sonra Kanunî Süleyman Selimi Anadolu Beyler beyliğinin merkezi olan Kütahyaya, Ba-

İkinci vesika ise Çorum beyinin sancağı muhafazası için kâfi miktarda asker koyarak kendisinin Rum eyaleti askerile birlikte Şirvan muhafazasına gitmesine aiddir. 24 Zilkade 990 - 1582 tarihli olan bu vesika Osmanlı devletinin İranla olan muharebesinin en kızgın zamanlarına aiddir. Çorumluda çıkan bir makalemizde Osmanlı - İran muharebesinin sebep ve neticelerini yazmış olduğumuzdan bu muharebeden ve neticelerinden tekrar bahsedecek değiliz.

Yazidi de Rum eyaletinin merkezi olan Amasyaya tahvil etti. Selim Bursaya gittiği halde Bayazid Konyada kaldı. Ve yirmi bin kişilik bir ordu topladı. Bunun üzerine Sultan Süleyman oğlunun üzerine Cenabi Ahmed Sokullu Mehmed, Piri paşaların idaresinde bir ordu gönderdi. (30 Recep 966 - 8 Mayıs 1559) 29 Mayıs tarihinde iki ordu karşılaştı ve çok şiddetli muharebeler oldu. 21 Şaban 966 - 30 Mayıs 1559 tarihinde Bayazid mağlub oldu ve oğlu Orhanla Amasyaya kaçtı. Oradan babasına dört oğlu ile birlikte affedilmesine dair bir mektub yazdı. Lâkin bu mektub lala Mustafa paşanın tayin ettiği adamların eline düştü ve Sultan Selime verildi.

Halk Bayazidi çok seviyordu. Burada başına oniki bin kişi topladı. Hareminden ve sadık hizmetkârlarından ağlaya ağlaya ayrılarak ve hazinesinin en kıymetli eşyasile İran hududuna yollandı. (1 - Şevval - 7 Temmuz) Bayazidi takip eden ordu onu yakalayamadı. Bayazid İran şahı Tahmasebe

Hükümde geçen kelimelerden reaya bir devletin tabiiyeti altında bulunan halk demektir. Ögât tabiri ise münasip muvafık manasına gelen halis bir Türkçe kelimedir ki (evet) tabiri bunun muhafefi olsa gerektir. Zuama ise zaim kelimesinin cemidir. Zaim ise ziamet demektir. Zeamet ise devlet tarafından bir kimseye verilen ve usrû o kimseye tahsis edilen arazi demektir.

Vilâyet askerlerinin harp meydanlarında bulunmasından istifade

iltica etti ve evvelâ hüsnü kabul gördü. Fakat sonra bir çok maceradan sonra şehzade Bayazid pek fena ve her türlü insanî gayelerden uzak olarak 16 Muharrem 969 - 25 Eylül 1361 tarihinde dört oğlu ile birlikte Kazvinde öldürüldü. Bayazid ilmin kadrini bilir ve güzel üstadane şiirler söyler ve yazardı. Katli müteakip şah, Sinan ağa ve Hüseyin ağa namında iki korucu zabitanı Sultan Süleymana yazılmış bir mektubla İstanbul'a gönderdi. Bayazid Mihrimah sultanın öz kardeşi idi.

Bayazidle iki oğlunun naaşları Sivasa naklolundu. Kabirleri şimal kapusu yanında yol kenarındadır. Şehzade Bayazidin ve oğullarının idamına mükâfat olmak üzere şaha padişah tarafından üçyüz bin ve Selim tarafından da yüz bin altın gönderildi.

Bayazid katledildikten sonra refikası ve hizmetkârları Bursada ikamete memur edildi.

[2] Bu Süleyman paşanın hadim Süleyman paşa olduğu tahmin edilebilir. Hadim Süleyman paşa 931 tarihinde Mısır valisi oldu. Yemen; Hind sahillerine kadar Osmanlı satvetini gösterdi. 947 tarihinde sadırazam oldu. 951 tarihinde Malkarada vefat etti. Müdebber, seci ve ihtişamı seven bir vezirdi. Bin kadar kölesi vardı.

eden bazı ehli fesad ve eşkıyalar harekete gelmişler ve halkın şikâyetine sebep olmuşlardır.

Sipahi tabiri ise timare sahip olan bir nevi süvari askeri idi. Bunlar sulh zamanlarında köylerde bulunurlar, kendilerine tahsis edilen araziye eküb biçerler veya ektirüb biçtirirler, harp olunca tam techizatla sefere eşerler yani iştirâk ederlerdi.

Üçüncü vesika ise İskilip kasabasını basan eşkıyalara dair olup Çorum beyine ve İskilip kadısına yazılan ve 11 Rebiyyülevvel 990 - 1582 tarihli bir hükümdür. Bu tarih yukarıda da arzettiğimiz veçhile Osmanlı - İran muharebelerinin şiddetle devam ettiği bir devirdir.

Fırsattan istifade eden bir takım suhte - softalar ve bazı gençler aralarında bir cemiyet yaparak İskilip kasabasını basmışlar, bir çoklarının mallarını gasbetmişler ve bazılarının emred yani genç oğlanlarının ırızlarına tecavüz etmişler ve bir çok kimseleri de katletmişlerdir. Ve sonra üzerlerine sancak beyinin adamlarının geleceklere anlayarak ortadan gaybolmuşlardır. Hükümete karşı gelen bu müfsid ve eşkıyaların sancak muhafazasında kalan askerlerle tedip edilmesi bu hükümde katiyetle emredilmektedir.

Dördüncü vesika ise Ortapare kazasına tabi ve hükümde sarih bir şekilde okuyamadığımız

(حورنی) cemaatinden alınan vergilere dairdir. Bu kaza halkından bazı adamlar İstanbul'a kadar giderek emin vergilerini toplayan tahsildarlardan şikâyetle bulunmuşlardır. Ağnam yani sayım vergisini kanunun tayin ettiği haddenden fazla alındığı için halkın şikâyetine ne kadar haklı olduğunu bu vesika bize gayet açık olarak göstermektedir. Bundan başka bu tahsildarlar halktan ayrıca cerime bir nevi salgın, cezayı nakdi de almaya kalkışmışlar, bu da yetişmeyormuş gibi üzerlerine (ziyade atlu ile) gelerek yemeklerini yemişler ve kendilerine zulüm ve teaddide de bulunmuşlardır. Osmanlı malî teşkilâtına göre halktan sayım vergisi Nisan ayında iki koyundan bir akça vergi ve her üç yüz koyundan da beş akça hesabı üzere ağıl resmi alınıyordu. Hükümde işte bu kanunî miktardan fazla halktan bir şey alınmaması ve fazla alınan paraların halka geri verilmemesi ve atlarla kendilerinin para ile halktan yemek ve yem almaları emredilmektedir. Bu vesika 987 - 1579 tarihlidir.

Beşinci vesika ise Çorum sancağında çıkan bir vesika olup 2-Rebiyyülahir 990 - 1582 tarihlidir.

Bu vesika da bilhassa dikatte şayandır. İran muharebeleri esnasında meydana boş bulan bazı eşkıyalar yakalanacaklarını hissettikleri zaman timar sahiplerinin ve vergi toplamakla mükellef

bazı memurların yanına sığınmakta ve bu suretle taktipten kurtulmak çarelerini aramışlar ve zaman zaman da muvaffak olmuşlardır. İşte bu gibi insanların himaye edilmemesi ve himaye edenlerin şiddetle yazılmaktadır.

Metinde geçen serbest timar tabirinin ne olduğunu izah faydalı olacaktır. Netayucül vukuat sahibi Mansurî zade Mustafa Fevzi paşanın verdiği izahata nazaran hasılatı üçbin akçadan yirmi bin akçaya kadar olan dirliğe timar denir. Ve kılıç timar denilen üç bin akçasından sonra her üç bin akça için dirlik sahibi bir cebelu yani bir müsella'ı bir askeri harp vukuunda yanında götürmesi şarttır. Timar üç nev'e taksim edilirdi. Birincisi ve en büyüğü eşkenci timarıdır ki buna sahip olanlar alay ve sancak beylerinin bayrağı altında sefere eşer yani giderdi. İkincisi müstahfız timarıdır ki mensub olduğu kale muhafazasında bulunur. Ve üçüncüsü ise hizmet timarıdır ki bazı serhadlerde bulunan camilerin imam ve hatiplerine ve saray hademelerine mahsustu. Padişahlar bazı emektar sipahilere ellerindeki timarları milk olarak verirlerdi ki buna serbest timar denirdi. Bu gibi timarlar vereseye intikal ederdi.

(Onuncu asırda Çorum) un vergi, nüfus ve arazi vaziyetini ayrıca bir kitap halinde neşredebileceğimiz için şimdilik bu hususta fazla izahattan çekineceğiz.

Onuncu asırda Çoruma dair neşrettiğimiz bu vesikalar daha ziyade ictimâî ve malî cihetten mühimdirler.

Onuncu asırda halkın çok zulüm ve cefa gördüğünü ve hükümet memurlarının ahz ve celp ile yani rüşvet kasdile bazı kanunsuz işler yaptıklarını bu vesikalar bize gayet açık bir surette göstermek-

tedir. Amansız bir münakkid olan tarih yapılan uygunsuz hareketleri asırlar geçse de işte bu suretle ahlâfa göstermekten çekinmez.

Biz bu hususta her hangi bir hüküm de vermek mevkiinde değiliz. Ancak vesikaları olduğu gibi neşredebiz.

Cönklerden derlemeler:

Çorumlu Yeğen Paşa

Kütüphanemizde bulunan cönkleri tedkik ederken Çorumlu Yeğen paşanın bir parçasına tesadüf ettik. Bunda ordunun bozulmasından ve Tunayi geçtiğinden bahsettiğine göre bu Yeğen paşanın Yeğen Osman paşa olması ihtimali çoğalmaktadır. Vezir İbrahim paşanın Bölük başısı olup vezir serdar Süleyman paşayı İstanbula kaçıran ve nihayet Belgrad felâketine Avcı Mehmed'in hal'ine sebep olan ve taraftarlarile yıllarca Anadolu ve Rumeli'yi asayişsizliğe sevkeden ve nihayet Tatar hanının ısrarile nefiriâm fermanile (1100 H.) de İpek taraflarında Hasan bey oğlu Mahmud tarafından öldürülen Yeğen Osman paşanın tarihlerde Çorumlu olduğuna dair bir kayda tesadüf edilmemiştir. O zamanlarda Rumeli hududlarındaki düşmanları titreten ve onlar arasında üp salan (1) Yeğen paşanın aşağıda yazacağımız parçasından başka -eğer onun ise- Çorumlu olduğu-

[1] Silahtar tarihi C. 2. S. 365.

Neşet Kösçoğlu

na delâlet edecek bir vesika elimizde yoktur.

Bu parçayı serlevhasile beraber cönkte yazıldığı gibi aynen aşağıya dercetmekle iktifa ediyoruz.

Güftü Yeğen Paşayı Çorumî

Alunsun abdestler ibadet olsun
Hızır sana yardım eylesün Yeğen.

Topla askerini cemet başına
Görenler mehini eylesün Yeğen.

Bozuldu ordular otaklar göçtü
Nice vezirlerin tabiri şaştı

Yüzbin kol ağası Tunavi geçti
Çorumlu namını söylesin Yeğen.

Bir name yazdırub aşağı göndür
On yedi kırala namını bildür

Elinde Zülfikar altında düldül
Allah Allah deyüb çalıyor Yeğen.

Urulmuş kolundan kendi bağlıyor
Köleleri siyim siyim ağılıyor

Yeğen gazi der ki kanım çağlıyor
Namımız Çorumda söylensin Yeğen

Çorumlu Maniler

Eşref Ertekin

508

Karnefilim al beni
Yara dutu (1) sal beni
Ener yarin almazsa
Yerden yere çal beni

509

Karnefilim ek beni
Al kapuna ek beni
Eğer fidam tutmazsa
Köie deyü sat beni

510

Karnefil ekme ile
Ne olur bakma ile
Çirkin güzel olur mu
Çok altun takma ile

511

Karnefilim çanakta
Yarım şimdi konakta
Zemheride gülmolur
Gül açılmış yanakta

512

Karnefilim susuzum
Ben bu gün uykusuzum
Yatsam yarin dizine
Elim durmaz huysuzum

513

Karnefil olacaksın
Sararub solacaksın
Ben müftüye danıştim
Sen benim olacaksın

[1] İlk kocasından boşanmak veya ölmek dolayısıyla dul kalan bir kadının diğer bir kocaya varacağı zaman varacağı adama kendisile ev-

514

Karnefil katar oldu
Ayrılık beter oldu
Ale gözün sevdiğim
Burnuma tüter oldu

515

Karnefil ekermisin
Bal ile şekermisin
Dünyada ettiğini
Ahrette çekermisin

516

Karnefil aşlanır mı
Dibi gümüşlenir mi
Küçükten sevdiğim yar
İle bağışlanır mı

517

Karnefil allanıyor (2)
Boy vermiş dallanıyor
Şu benim cahil gönlüm
Keyfimce sallanıyor

518

Karnefil beş paralık
Keyfim yok şu aralık
Eğer keyfim gelirse
Cani cana saralık (3)

519

Karnefilim divarda
Bir yar sevdim huvarda
Yari bana verseler
Su başında pınarda

lenmeğe razı olduğunu bildirmek üzere gönderilen yüzük, elbise ve saireye Dutu denir.

[2] Kırmızılanıyor makamında

520

Karnefilim kalburda
Çok iş vardır sabırda
Dünyada kavuşmadık
Kavuşalım kabirde

521

Kaleden indim düze
Su bağladım nerkize
Yedi yıl emek verdim
Ale gözlü bir kıza

522

Kaleden inişelim
Koç gibi döğüşelim
Yarım sen aç kapuyu
İkimiz konuşalım

523

Kaleden iniş iniş
Yağlıgım dolu yemiş
Ben güzele bakarken
Bıyığım sıçan yemiş

524

Kaleden üç kız bakar
Sırmalı uçkur sarkar
Sakallıya kim bakar
Sakalsız yürek yakar

525

Kaleden iniyorum
Çağırсан dönüyorum
Derdinden kibrit oldum
Üfürsen yanıyorum

526

Kale dibi kar imiş
Gün düşmüşte erimiş
Hayva deyi sunduğum
Yedi dürlü nar imiş

kullanılır.

[3] Sarılmaktan.

527

Kale dibi gök ekin
Ağlarım sakın sakın
Her gelen benzim sorar
Hiç bilmez kalbimdekin

528

Kaleden indim bu gün
Elinde altun güğüm
Buna can mı dayanır
Ne dün gördüm ne bu gün

529

Kale kaleye karşı
Kalenin içi çarşı
Yavrum bir şeftali ver
Dosta düşmana karşı

530

Kale dibinde kuzu
Kıvrım kıvrım buynuzu
Yok demen yoksul demen
Yiğide verin kıızı

531

Kaleden kavun yerler
Biz de varsak ne derler
Otursak bile yisek
Şu şunu sevmiş derler

532

Kaleden iniş mi olur
Ham demir gümüşmolur
Evvel meyil veripte
Sonradan dönüşmolur

533

Kaleden yatan oğlan
Gönleği keten oğlan
Nişanlı il almış
Kaygusuz vatan oğlan

Köy adlarına göre bir araştırma

Neşet Köseoğlu

Çorum köy adlarını dergimizde evvelce neşretmiş ve bunlar üzerinde yapmakta olduğumuz araştırmaları da payderpay neşre-deceğimizi bildirmiştik. Şimdi bir kaç köy adı ile o köylerin tarihi durumları üzerinde hazırladığımız yazıyı okurlarımıza sunuyoruz.

Abdalata :

Çoruma bağlı 640 nüfuslu oldukça büyük bir köydür. 822 H. tarihli (Seyid Mehmed bin şeyh Recep bin şeyh Mahmud bin Abdalata bin şeyh Toklu bin Burhan) vakfiyesinde bu köyün adı Yanacuk yahud Yakacuk olarak kayıtlıdır. Bu tarihlerden sonra Abdalatanın bu köyde medfun bulunmasından ötürü köyün adı Abdalata olarak kalmıştır. 1005 ve daha sonraki kuyudu atıkada bu isim görülmektedir. Bu malûmata göre köyün hicrî altıncı asırdan beri mevcut bulunduğu anlaşılıyor. Daha evvel başka bir adla yaşaması ihtimali eski Bizans ankasında istifade edilerek yapılan binalar mevcut olduğuna göre variddir. Yine yukarıda adı geçen vakfiyede yazılı olduğuna göre bu köyün yakınında bu gün ören yeri haline gelmiş fakat ozaman yaşayan köy-

ler de vardır. Bunların bu gün yalnız adı yaşıyor. Horasan tepe, Sart tepe adları sayanı dikkattir. Bunlar 848 H. tarihli Bânu hatûn ve Beyler çelebi vakfiyesinde kariyei Horasan ve kariyei Sarta diye kayıtlıdır. Vakfiyenin şahidleri arasında (Min Hacı Halil Kethuda bin İbrahim karyeti horasan) adında birinin de adı yazılıdır. Egedeki Sart harabeleri ile ikinci ismin münasebetini tedkik etmek ve yine bu köyün karşısında ve çok yakınında Üyük köyü adı üzerinde durmak bu mevkiin ehemmiyetini tesbite kâfidir.

(Danın ve Zennun) :

(Zennun) bu gün yaşayan ve Mecidözü kazasına bağlı olan bir köydür. 286 nüfusu vardır. (Danın) mekûn olmayub ören yeridir. Danın halk ağzında da bu şekilde kullanılmaktadır. Biraz cenubunda ufak bir tepe üzerinde Zennun mezarı vardır. Binası yenidir. Çorumda Veli paşa sülâlesi tarafından tamir ve imar edilmiştir. Bu gün metrük bir haldedir. Türbede yazılı bir taş rastlanmamıştır. Zennun iki mahalle olup hem Türk ve hem de Çerkes vardır. Çerkesler sonradan iskân edilmişlerdir. Asıl eski Zennun Türklerin bulunduğu yerlerdir. Zennun 916

H. de bu civarda bir şîa hareketi yapan ve bu muhitte (Zennunu Mısri) denilen adamın adına izafe edilmiştir. Zannunamede bunun sülâlesi (Emirülmüminin Nasırışseriatüveddin Zennun şah bin Emir Halil bin Emir Kubadül cefarî) şeklinde yazılmıştır. Buna nazaran Cafarlu aşiretinden olacaktır. Hicri sekizinci asır başlarına kadar olan vakfiyelerde bir kaza halinde idare edilen bu sahaya Danın özü kazası deniyordu. Merkezi de bu gün harabe halinde bulunan yer idi. Bu köyün şifler tarafından ortadan kaldırıldığı ve 400 metre cenubuna bu günkü Zennun köyünün yeniden yapıldığı hatıra gelir. Bu malûmata ve eldeki vesikalara göre Zennun isminin 920 H. tarihlerinden sonra kullanılmağa başladığı anlaşıl-maktadır. Bu gün artık köy haline gelmiştir.

Amasya müverrihi Elvan çelebi ile bu Danını aynı köy zannetmiş ve buna istinad ederek Âşık paşa zade Elvan çelebinin Danında 753 H. de cami, imarethane, hamam ve türbe yaptırdığını yazmıştır. (C. 1. S. 394) yekdiğerine üç saat mesafede bulunan bu iki köyü görmediğinden bu hataya düşmüştür. Elvan çelebinin yaptırdığı bu binaların çoğu hâlâ Elvan çelebi adı ile anılan köyde mamur bir halde bulunmaktadır. Dergimizin 11 inci sayısında bu binalara aid fotoğraflar vardır. Kıtabeleri de müsait fırsatta neşre-

dilecektir.

Danın 400 metre kadar şimalinde bir höyük, bunun takriben bir kilometre şarkında Saraycık adında bir köy harabesi, yine hüyükün yarım kilometre şimali şarkısında içinde hacî mezarlar çıkan Çoraklık adında bir ören yeri vardır. Hüyükte bulunan keramikik malzemesi bu geniş ören yerinde Türklerden evvel muhtelif medeniyetlerin yaşadığını da göstermektedir. Bu geniş harabede yapılacak kazının tarihe çok şeyler vereceğine inanıyorum.

Kuduzlar, Kunduzlar :

Bu köylerin biri İskilip, birisi de Mecidözünün Cemilbey nahiyesindedir. Bunlar Kunduzdan gelmektedir. Çorumda birde Kunduzhan mahallesi vardır. 647 H. tarihli pervane (Emir Veliyyüddin bin Berekât şah vakfiyesinde Kunduzoğlu Emir Celâleddin Mahâlem bin Mehmed elhavzî'nin imzası vardır. Bu Amasya hakimi iken Tatar mezaliminden müteneffir olan Tokad, Çorum taraflarını zaptedip bu sahada müstakil bir hale gelmişti. Bu sırada Mısır hükümdarı (Baybars) Kayseriye gelmişti. Daha evvel Mısıra firar eden Seyfeddin Torumtay bir ordu ile 675 H. evahirinde (Mah âlem) i Bozok civarında bozmuş, sonra Amasyayı muhasara ederek katletmiş ve

676 H. de Amasyayı zaptetmiştir. Mahâllem, Kunduzbey oğlu (Şemseddin Mehmed) in oğludur. C. 2. S. 411. (İbni bibiden) babası Havza emiri (Şemseddin Mehmed bin Kunduz) 637 H. de Çorum, Sivas, Tokad, Amasyada bulunan müridleriyle beraber isyan eden yalancı peygamber Baba İshak ile yapılan muharebede şehid olmuştur. İbni-bibi esas itibarile yukarıda yazdığımız 647 H. tarihli vakfiyede

Havzalı olduğu anlaşılıyorsa da Amasya tarihi C. 2. S. 411 (Kirdurlu) kabilesinden olduğunu yazmaktadır.

İşte (Alem) beyin veya dedesinin Çorumda bulunduğu sırada oturduğu mahallenin adının Kunduzhan ve yukarıki köylerin de aynı aşirete mensubiyeti itibarile bu şekilde tesmiye edildikleri ihtimali çok yerinde bir görüş olur.

HESAP VERİYORUZ

—Geçen sayıdan artan—

İhsan Sabuncuoğlu

Temmuz 1938 tarihli Ülkü mecmuasının 471 sahifesinden :

İkinci sayısı basılan Çorumlu, gerek şekil, gerek muhteviyat bakımından diğer Halkevleri dergilerine iyi bir örnek olabilir. Dergide, Halkevleri dergilerinin gerek muhitlerine ait, gerek muhitlerinde bulunan vesikalari neşretmek vazifesinin, yerine getirilmekte olduğu görülüyor. Neşet Köseoğlunun Kul Mustafa ve Çorum erliği başlıklı yazısı, tertip itibarile biraz dağınık olmakla beraber üzerinde çalışılarak yazılmış, faideli bir makedir.

Burada, 1927 de neşredilen Çorum tarih ve coğrafyası adlı eserdeki müellifi meçhul olan, sonradan Prof. Fuat Köprülünün Kayıkçı Kul Mustafanın eserine tenkid ve ikmal ederek aldığı destanın sonu da bulunduğu, ayrıca destanda geçen Kurd oğlu Süleyman bin Mustafaya dair 1163 tarihine ait bir vakfiyenin elde edildiği haber veriliyor. Kurd oğlu zamanında yazıldığı muhteviyatından anlaşılan bir Aşık Feyzullaha aid, diğeri anonim olan iki destan olan Kul Mustafanın sonu bulunan 27 parçadan ibaret destanı, ilâveten aynı şairin iki güzel şiiri de neşredilmiştir.

Diğer Halkevi dergilerinden de bu yolda tedkikler bekleriz.

Ülkü Mecmuasının Eylül 1938 tarihli nüshasından :

Çorum Halkevi, Dil, Tarih ve Edebiyat komitesi tarafından 3 üncü Haziran sayısı neşredilen Çorumlu, bu sayısında da, diğer nüshalarında da olduğu gibi, Halkevleri dergileri arasında en iyilerinden olmak mevkiini kaybetmemiş bulunuyor.

Başyazıdan sonra gelen Neşet Köseoğlunun makalesinde Çorumdaki Beyler çelebi - Muzaffer paşa camii, bu camiın zamanını tayin etmek hususunda, tarihî vesikalara dayanılarak izahat verilmektedir. Hicrî 10 uncu asırda Çorum, Çorumda Cerit aşireti başlığını taşıyan diğer iki yazı da birer tarihî tedkiktir. Bunlardan başka Çorum Yer adlarına dair olan bir araştırma da vardır.

Derginin, iki kısımdan ibaret olduğu görülüyor. Bahsettiğimiz birinci kısım, iki formadır. Bundan sonra gelen bir buçuk forma Çorumun tarihî belgelerine ayrılmıştır. Bu kısım da, Çoruma aid bazı kitapların resimleri, XVII inci asırda Çorum asâyişini ihlâl eden Canfe da oğluna dair fermanların, mahkeme sicillerinin neşrine yer veril-

miştir. Dergi, her cihetten Çorum Halkevi, Dil, Tarih ve Edebiyat kolunun ciddi çalışmalarını gösteren ve Çorum için faydeli bir vesikadır.

Ülkü Mecmuasının İkincitesinin 1938 tarihli nüshasından :

Halkevleri dergilerinin en iyilerinden sayılabilecek olan Çorumlu üzerinde biraz durmak istiyoruz:

Üç formadan ibaret olan derginin son 4 üncü forması, vesikaların neşrine ayrılmıştır. Çorumun hicri 10 uncu asırdaki tarihine, Çorum adı üzerindeki incelemelere aid yazılardan başka, Halk edebiyatına aid tedkikler de vardır.

Kul Mustafaya aid, bir çöpkten alındığı kaydedilen üç parça vardır. Bu koşmalardan birinci ve üçüncü de Kul Mustafa, ikinci de Kul oğlu isimleri son dörtlülerde geçmektedir. Yine halk şairlerinden Ceyhunî ve ırakları hakkında, şairin kayın biraderinden alınan bileğiye ilâve olarak iki tam koşması, âşık Hizbinin Ceyhunî'ye yazdığı bir nazire bu münasebetle basılmıştır.

Âşık Muhtarın Kurtuluş Savaşı ve Atatürk hakkındaki, Âşık Haydarın birer destanları, anonim bir ağıt da âşık tarzına ait neşriyat meyanındadır.

Derginin sonunda, kısaca Çorum Halkevinin bir aylık çalışması gösterilmiştir. İhtiya ettiği mevzuların değerinden başka maksadın lafa boğulmadan mehaz göstererek, en kısa yollardan ifadesi

diğer bazı Halkevi dergilerinin de örnek olması lâzım gelen bir hususiyettir.

Halkevleri dergilerinin ün alanlarından birisi bulunduğu yoldaki Ülkünün bu takdirleri çalışmalarımızda daha ziyade hızlanmamızı saik olmuştur.

Bizi dinlemek hususundaki müsaadelerinizi daha fazla israf etmiş olmamak için sözüme nihayet vermeden evvel şimdiye kadar sarfettiğimiz paraların hesabını da arz etmek isterim.

937 Malî senesinde 8500 liralık olan Halkevi bütçesinden şubemiz emrine başlangıçta 250 liralık tahsisat konmuş ve bilâ harç 200 lira daha ilâve edilerek 450 liraya iblâğ edilmiş idi. Bu paranın 134 lirası mürettip ücretine, 125 kuruşu bir geziye, 18 lira 92 kuruşu fotoğraf ve klişeye, 30 lirası kitap istinsahına, 187 lira 19 kuruşu kâğıt mübayaasına sarfedilmiş ve 538 kuruşu da istihlâf ettiğimiz komitenin tahakkuk eden bir borcuna verilmiştir.

938 Malî senesinde 8450 liralık olan Halkevi bütçesinden şubemiz emrine 800 lira tahsisat konmuş olub bundan şimdiye kadar 530 lirası sarfedilmiştir. Bu sarfedilen 530 liranın 80 lirası mürettip ücretine, 122 lirası tertip edilen 13 geziye, 73 lira 87 kuruşu fotoğraf ve klişeye, 9 lira 70 kuruşu eski para mübayaasına, 40 kuruşu kitap ciltlemesine, 193 lira 38 kuruşu kâğıt bedeline, 45 lirası da

makale ve konferans için sarfedilmiştir.

Komite arkadaşlarımızı dinlemeğe gelen siz sayın arkadaşlarımızı sıkılamak için daha fazla iza-

hat vermekten çekindik. Eğer bu mesaimizi uygun buluyorsanız bu işlerle uğraşabilecek arkadaşlarımızı seçmenizi en derin saygılarımızla rica ederiz.

MUSTAFA VAZİH

(2*)

İhsan Sabuncuoğlu

Mustafa Vazih'in taassubdan a-zâde bulunduğu bilhassa şayanı kayiddir. Ezcümle (Belâbilürraziye firiya mesailül Amasiye) isimli kitabında 78 inci sahifede (1200 da İstanbulda tahsilde iken lâtin lisanını ve hatını Galata mütemek-killlerinden, Devletimizin mutemed tercemanı ve Düveli nasaranın merci ve müsteşarı eysi nam bir hakimi benamdan telemmüz etmişdim) diyor. Ve 1205 tarihinde Limaslaha-tin yine İstanbulda gittiğinde 40, 50 gün aynı adam tarafından müsafir edildiğini kaydediyor.

Mustafa Vazih yine aynı kitabında Trabzonda olmuş bir hadise-yi naklediyor: (1231 - 1232 tarih-lerinde Hazinedar zade Süleyman paşa şehri Trabzonda Vali iken ramazan münasebetile İstanbuldan Trabzona gelmiş olan bir vaızın, sabah namazı vakti hakkında yaptığı bir mevzası ifsadı şeru din telâkkisiyle umumî gazabı mucip olduğundan Vaız hapsedilerek key-fiyetin Amasya ulemasından sorul-ması paşayı mumailayhce tensip edilmiş olmasına binaen Amasyada mevcut ulemanın bu meseleyi te-zekkür için toplandıklarında ha-reketi mezkûreye iştirâk ettiklerin-den bahsederek (Böyle bir vartaya

düçar olan din kardeşini velev mesağı şerfi zaife ile olsun kurtar-mağa saiy etmek şaairi ulemadan iken Vaıza taziri şedid lâzım gelir. Zira bunda ifsadı dini mübin var-dır diyerek cevabî mektuba cesa-ret eder olduklarında fakir, tered-düt eder oldum gördüm yalnız ka-lacağım haneme gelüb kendim yazıp: . . ihfaen Tatara verdim . . . gitti) diyor ve bu fet-vasını paşanın kabul etmiş oldu-ğunu anlatıyor. Ve (Cenabımıza dahi bir kürkpaha ile yüz aded rübiye irsal kılını kabul buyurub duamızda olasınız) diye iltifatname almış olduğunu da hikâye ediyor.

Mustafa Vazih'in bütün Amas-ya ve Trabzon ulemasının hareke-tine karşı yalnız geniş bir din çer-çevesi içinde Vaızı müdafaa etmesi din işlerinde ne kadar olgun bir düşünceye malik olduğunu göster-mektedir.

Mustafa Vazih, muhitinde bü-yük bir şöhrete sahip olmuş edebi-yat ve ilim sahasındaki kıymetini gösteren divanına takriz olarak 1246 tarihinde Amasyada hâkimlik yapan Elhac Esseyid Mustafa Nuri tarafından yazılmış bir manzumeyi aynen aşağıya dercediyoruz.

[*] Birinci makale 9-10 sayılı nüshadır

Bârekâllah zehi hameyi muciz pirasası
Lev haşerallah? hoşa nev eserekilki düpa

Aferin ey kalemi nadire Ârayi sühan
Dadihakdir isaha bu tarzı pesendide eha

Sen o reşk âveri efnasi mesihasin kim,
Âbü pür feyzına dil teşne geçer bayügeda

Sen o sermayei endişe iken lâyük mi?
Şimdi pazarı sühan böyle kesadüzre ola.

Niçe bir küşei vahdette olursan hamuş
Yoksa şayeste mi yok ede medhin imla

Hayli müddet idi kim Mahkemeyi harşende
Ben dahi gerçi sükût üzre isem de emma
Yine im'an ile etrafe nazar ettikçe

Görmedim bi sühan ârayi zarifü dâna

Ufuku şemsü maarif bu Amasiye iken
Bulmamış pertevi envari letafetle ziya

Hayf sad hayf ki bu şehri Amasiyyede hiç
Yokemiş bir hüner ehli deriken bir de bana

Camüzerrini kadeh badei engüriiveş
Sundular destime bir mecmei gam fersa

Nice mecmua ki pür ziynet mazmunü hayal
Nice mecmua ki pür gevheri has mana

Nice mecmua ki mergubei erbabi kemal
Nice mecmua ki mahbubei pür hüsnü baha

Nice mecmua ki mecmuai envai fûnun
Nice mecmua ki maşukai eshabı safa

Nice mecmua ki ârayişi divanı hüner
Nice divan ki kütüphaneyi esrarı huda

Nice diyvan ki her tarafı dilâviz
Şûgleyi şem'aver pertevi bezmi fuzala

Nice diyvan ki her beyti dilâarasında
Nev urusu nutku bikir maâni peyda

Levhai sineye bu resmiyle ressamı ezeli
Vasfını hamei zerrin ile resmetse seza

Mecmai bahri hüner menbai ilmü irfan
Sadafi dürrü giran mayei şiyrü inşa

Mahzeni sıdku vefa madeni fazlı danış
Hamili kâni kemal zübdei fahrül-ulema

Hazreti Vazih efendi o maarif perver
Olamaz fenni sühande ana (Nefi) hempa

Gülşeni nazmına bülbül gibi ziynet vermiş
Mürgü hoş lehcei tab'i edüb agazi neva

Ey cihan didei allâmei yektai zeman
Sensin ol fazılı bimislü fehmü dâna

Seni lebrizi sühan eyledi âsârın kim
Dili mecburum olup farti safadan gûya

Ne kadar eylese medhinde tekâpu kalemim
Leyk mümkün mü senin vasfını lâik üzre eda

Muhtasar eyle kalemin hele (Nuri) şimdi
Hem dua eyliyelim hem edelim celbi dua

Tülü ömrile olup naili kâm âlemde
Eyliye haşre değin sıhhat ile kesbu safa

Taze âsarı sühanle koca Vazih sağ ol
Edegör tabe kıyamet kalemin elde asâ

Kâhice gülşeni ahbaba nihali gül edüb
Kâhi eyle seri âdâvü hasûdane sopa

(Nuri) Muhlisi hak gûyi dahi sultanım
Ziyveri kalbi şerif eyliyerek eyle dua.

Takriben 1250 H. tarihlerinde şü şiiri görülmüş ve bu dahi uzun
Çorumda ilmüfazilile tearüf etmiş bir müşacca fakriz olduğundan
bulunan Leblebici oğlu müfti Hacı bir kaç parçası aynen nakil edil-
Arif efendinin, bahsi geçen Riya- miştir.
zülamasiyye kitabının lâhikasında

(1) سبى همه الى تاليفها
وفق الاتمام رب خالق
وما ترى الاعين امتالها
لا فى الاوخر ولا السوابق

تضحص الدهر وما يصادف
لمثلها فى الكون ما يطابق
بدعية الالفاظ والتطابق
كاسمه بلابل الحدائق
الخ

Hamdü lillâhi zehi ravzai behcet efza
Şükrü lillâhi Belâbil dil oldu gûya

Ne güzel taze kalem işlemeşi buldu kemal
Ehli hacata ola sayesi hemçü tûba

Mültekal ebhurü ya mecmai nehri faik
Dürrü muhtarî giranmabei kenzi fukaha

Surra bahşayi dürer hem dahi keşfü esrar
Verdi ebsari fühule yeni bir nuri cilâ

Seyyidi ehli kemal mefharü ebnayi ümem
Sahibi keşfi hakayik pertevi nuri ziya

Nedir ol nadire ârayı pesen dide eda
Reşkeder nazmı nizâmîne Aliyyi siyna

Sen de kâlâyi maarif var iken
Layik mı gayriler sevki fetavada ede beyuşıra

Barekâllahü havii ihyayi ulum
Eylese kişveri faslı teshir seza

Eseri nazmin eya, Vazihî irfanı kemal
Etti emvatı dili cahili keşfü ihya

Sen o keşşafı kemalâtı mani sin kim
Şevketi nazmına dense nola mısrumâna

Fikri endişen eder cevheri ferdi kısmet
Zöhre tek derrakin olur âleme mir'ati hafa

Serfiruz oldu eya gevheri danış
Münşakani hüner menbai şirü inşa

[1] Bu takrizi ve diğer Vazih'in Farsî ve Arabî eş'arından parçaları geçen sene vefat eden Amasya Tapu Başkâtibi Mehmed Sabuncu göndermiş olduğundan bazı imla hataları düzeltilmiş işde harf ve kelime hatalarının kitabı görmeden düzeltilmesi mümkün olamaz mıştır. Özur dileriz.

Ne kadar vassafa tekâpu ede bu kilki rakam
Leyki hakkınca ne mümkün edecek ihşa
Eremez kühü kemalına anın vassafan
Çend huruf yazmak ile Arif eder celbü dua

Mustafa Vazih, şark lisanları- birer nümuneyi de aşağıya derce-
na da vakıf idi. Arapça, Türkçe ve diyoruz.
Farsça olarak yazdığı şiirlerinden Türkçe eşarından :

Kimini keştei ser gamzei hunriz eyler
Kimini tamei tiyri müjei tizeyler
Kimini beste zinciri cünun eylemede
Kimini reştei kaydinde naciz eyler

Farsî eşarından :

بر مشاب ازخنچر جاتان این نیز بگذرد
هرچه باد آید مشورتسان این نیز بگذرد
خامه ابروش پریشان چون بر لوح سیم
سطرزیاست باخط ریحان این نیز بگذرد

Arabî eşarından bir müstezadının başlangıcı :

باناظرًا بالعين غضوب اللخظات دون التمرات
كالشاهر بالسيف على كل جهات نحو السكرات

Mustafa Vazih'in eserleri:

1 — Çorum kitapsarayında
1888/60 numarada kayıtlı Farsî
emsileye aid yazma (Tutii Vazih
Kelimat) adlı bir kitabı vardır. Bu
kitabın bir nüshası da Çorum
Meb'usu Süleyman Köstekçiye bu-
lunmaktadır. Bu kitap, kendi el-
yazısı ile dir. Son sahifesinin foto-
grafı Çorumlunun 12 inci sayısın-

dadır. Kütüphanede bulunan nü-
sha Yusuf Bahrinin oğlu Hüseyin
tarafından aslından istinsah edil-
miştir. Fotorafta görüleceği üzere
müellif :

Bilmek ister iseniz tarihin
Tutii Vazih okun ezber ile
diyerek bu beyti ile tarih yapıyor
ki Ebced hesabı ile 1218 ediyor.

2 — İkinci eseri (Güldestei gü- lunmaktadır. Bu kitabı neden telif
lûstan) dır. Bu da Çorum kitapsa- ettiğini şu şiiri ile anlatıyor :
rayında 2142/213 numarada bu-
Akıl oldur ki koya dünyada bir hob eser
Eseri olmayanın gör ki yerinde yel eser

Bu cihan içre anın kim eseri bakidir
Ölmez ol hızı sıfat zinde durur ta mahşer
Ve şu rubaiyi de ekliyor :

Meded et Vaziha ya hazreti Hayyülbakı
Yine zaptedemedi tab'i dili müştakı

Bu kadar cehlü gabavet var iken zatinde
Öyle telife ne mümkün ola istihkakı
Sonra Gülüstani medhediyor, bundan birkaç parçasını aşağıya ya-
yoruz :

Kitabı hoş kıraet Gülüstani sadidir
Kitabı pür halâvet Gülüstani sadidir

Kitabı pür nasihat Gülüstani sadidir
Kitabı cayı ibret Gülüstani sadidir

Lisani Farside menfaatler gün gibi Vazih
Gınayı hal safayı bal ve fûrû mal hepi Vazih

Tekellümde fesahatte lebi hem gab gabi Vazih
Olur evci saadette anın hem kevkebi Vazih
Kitabı Güiüstana rağbet eyyleyi Vazih
Muvafık sözleri şeri şerife Vazih

Bunun âmilinin gündüzü bayram şebi Vazih
Heman âmil ola bununla abdül müznibi Vazih

Diyor ve Gülüstani kitabının hi-
kâyatını bırakarak ebyatını def-
terü isbat ettim yani bir gülüsta-
na girdim, cümle güllerini derdim

devşirdim, yirmi altı güldeste edip
ismini (Güldestei gülüstani Hedi-
yeten lilihvan) koydum diyor. Ve
şu beyti de ilâve ediyor.

Nedenl derlerise bana cahil
Anılmak yegdir unutulmadan bil

Nedenl münkir olursa adem
Grb taan eyler ise halkı lem

Yine der lcek ehli mürüvvet
u ölmüştür hudası ede rahmet

Badehu u kt'ayı da yazıyor :
Ol veziri bendei perver kim gl fersudeler :
ebnemi lufu ile daim taravet yabolur

Hazreti Derv paayı Muhammed menkabet
Kim vara derghına elbette feth babolur

Dedikten sonra bir çok mutantan sözlerle Derv Hacı Mehmed paayı vafediyor. Ve kitabının 26 faslından şöyle bahsediyor.

(1) Güldestei takdisi bari (2) Güldestei nati resul, (3) Güldestei ak hakikî ve mecaz, (4) Güldestei safa ve gna ve vas mehabib, (5) Güldestei mahabbet, (6) Güldestei riyazi enhar, (7) Güldestei ubban, (8) Güldestei piyran, (9) Güldestei mevt ve taziye, (10) Güldestei saltin, (11) Güldestei vzera, (12) Güldestei muhafazai nefis ve mdarat, (13) Güldestei vlt velhkkm ve zalimin, (14) Güldestei ulema, (15) Güldestei ezayi cahil alelulema, (16) Güldestei zahidan ve rifan, (17) Güldestei kei inziva, (18) Güldestei gureba ve bineveyan, (19) Güldestei ilm meskenet, (20) Güldestei hizmet ve itaat, (21) Güldestei aniya, (22) Güldestei ehissa ve edani, (23) Güldestei hikmet, (24)

Güldestei mtenevviva (25) Güldestei tercemei hikyat, (26) Güldestei hatimetil kitap kad hemedan.

Mustafa Vazh bu kitabının oğulları Nimetullah ve Mehmed mulla için yazdığını kitabın başında söylemiştir. Kitabın nihayetindeki u yazılarla kitabın aslından istinsahını orum mftisi leblebici oğlu H.Ali bin Osman'ın yaptığı anlaşılıyor. Mustata Vazhın bu eserlerden başka birinci makalede yazdığımız kitaplara varsada Çorumda bulunmadığından gerekli izahatı veremedik. [2]

Temmetl kitab bi avnillhil-vehhab fi ihda ve aer min ehri cemaziyel ahir lisene erbain ve miteyn ve elf harrerehl fakir esseyid Ali bin Osman elmfti esbak bi orum ufiye anhma.)

[2] Son zamanlarda elimize geçen bir vesikada Vazhın oğlu Mehmed Nimetullahın orumdaki Hacı Ahmed ve Hacı Yusuf vakfından hisse aldıkları da anlaşılmıştır.

ÇORUMLU

orum Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat komitesi çıkarır

Yıl: 2

15 MAYIS 939

Sayı: 14

İÇİNDEKİLER

	Sahife
1 — Onuncu asırda orum	H. Daholu 412
2 — Tarihte orum köyleri	Neet Köseoğlu 416
3 — orumda bir Defter nazarı	Neet Köseoğlu 428
4 — Çorum Manileri	Eşref Ertekin 430
5 — Çorum Halk türkülerinden	Sadi Leblebici 433
6 — ık Haydar köşesi	* 436
7 — Cönklerden derlemeler	** 438
8 — İlâve, vesikalar	**